

2. Горський В. Історія української філософії. – К., 1998.
3. Грушевський М. Історія України. – К.–Львів, 1913.
4. Дослідження творчості Івана Франка / Відп. ред. Крип'якевич І. – К., 1956.
5. Зеров М. Твори: У 2 томах. – К., 1989.
6. Зубрицька М. Смісл і абсурдність буття у поемі І. Франка “Мойсей” // Сучасність. – 1993. – № 2.
7. Каспрук А. Філософські поеми Івана Франка. – К., 1965.
8. Павличко С. Філософські поеми Івана Франка “Смерть Каїна”, “Похорон”, “Мойсей” і європейський романтизм // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО. Львів, 11–15 вересня 1986 року. – К., 1990.
9. Пащенко Є. Іван Франко в літературі народів Югославії // Всесвіт. – 1978. – № 9.
10. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994.
11. Рудяков П. Українсько-хорватські літературні взаємини у ХІХ–ХХ ст. – К., 1987.
12. Рудяков П. “Мойсей” І. Франка та “Мойсей” С. Краньчевича // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО. Львів, 11–15 вересня 1986 року. – К., 1990.
13. Святе Письмо.
14. Скоць А. Генієві народу – пролог до “Мойсея” // Дзвін. – 1990. – № 8.
15. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1991.
16. Сулима В. Біблія і українська література. – К., 1998.
17. Трух А. Й. Г. Життя святих: У 4 книгах. – Львів, 1998. – Кн. 3.
18. Українська літературна енциклопедія: У 5 томах. – К., 1989.
19. Українська радянська енциклопедія: У 17 томах. – К., 1960. – Т. 7.
20. Франко І. Збір. творів: У 50-ти томах. – К., 1976–1986.
21. Франко І. Мойсей. Поема. Друге видання з передмовою. – Львів, 1913.
22. Хорватія / Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра. – К., 1996.
23. Чехович К. Постаць Мойсея у творчості І. Франка. – Львів, 1936.
24. Ярема Я. Мойсей – поема Івана Франка. – Тернопіль. – 1912.
25. Povijest Hrvatske književnosti: U 4 knjige. – Zagreb, 1974. – Knjiga 4.
26. Kranjčević S. Sabrana djela: U 3 knjige – Zagreb, 1958.
27. Kranjčević S. Poezija. – Zagreb, 1971.

Юрій Сагловський (Латвія, Рига)

Біблійні мотиви у творчості Івана Франка та Яніса Райніса: “Мойсей” і “Йосип та його брати”

Зіставлення знакових імен світової культури завжди передбачає загальні, більш-менш частково наближені чинники життя та творчості. Єдиний часовий контекст надає цьому збігу особливий характер. Тут починають простежуватися загальні тенденції історичного, світоглядно-культурних чинників. Тема “Іван Франко та

Я. Райніс" ніколи ще не була самостійним дослідницьким сюжетом. Водночас І. Франко, який жив і творив у Галичині, тобто у тій частині, де панував режим австро-угорської монархії, де зв'язок з культурними західноєвропейськими осередками був ближчий, де національно-громадське життя було більш організованим, де, зрештою, культурно-історичний процес минав без особливих перемін, криз чи бодай катастроф, що було так само властиво для того ж таки процесу в Російській імперії, де виховувався, навчався і довго працював Я. Райніс. Словом, це не була Росія, де життя та діяльність національного діяча, а саме не росіянина, були приречені на повсякчасну невпевненість, на прикру залежність від політики уряду, на примхи місцевого губернатора чи найближчого жандарма. Але не дивлячись ні на що, творчі шляхи обидвох громадських діячів та письменників дуже подібні.

Вершиною творчості І. Франка вважається філософська поема "Мойсей", вершиною ж творчості Я. Райніса – драма "Йосип та його брати". І це закономірно. Тут усе життя одного і другого. Життя пошуків, терпіння і знахідок. У цих творах присутність самих авторів очевидна. Це також ті твори, "що на довгі часи переживуть самого автора", як про це писав історик українського письменства С. Єфремов. Як в І. Франка, так і у Я. Райніса трагедії їхніх героїв – це перш за все трагедії видатних особистостей, які не знаходять розуміння та підтримки сучасників. Трагедії героїв ще й у тому, що вони вже не можуть зупинитися. Тому змушені йти до кінця...

Аналізуючи духовно-культурну ситуацію на межі XIX–XX ст., Леся Українка писала: "...Ми перебуваємо добу основного оновлення світогляду... Ми входимо з періоду релігійного і вступаємо в період науковий... Релігійність "випарувалась" з нашого життя... Ми зрозуміли, що нас оточує жива загадка, а не абстрактне божество індусів чи євреїв, і ми шукаємо відгадки у самому житті, а не в теологічних чи логічних роздумуваннях... Ми готуємо шлях новій істоті... Ця нова мораль готує ґрунтовніші зміни, ніж усі найбільш реформаторські релігії" [5: т. 8].

Отже, в основу поеми "Мойсей" І. Франко поклав біблійний сюжет. Те саме робить Я. Райніс у своїй трагедії. Вони у жодному разі не переспівують біблійні історії, а використовують лише один із сюжетів. І кожен свій. "Мойсей" – це філософська поема, яка складається з прологу і двадцяти пісень. Поштовхом до створення образу Мойсея була скульптура Мікеланджело – образ біблійного Мойсея, яку побачив автор у Римській базиліці Сан-П'єтро 1904 року, перебуваючи в Італії. Пролог був написаний після закінчення поеми. "Йосип та його брати" – це трагедія у п'яти діях, яку Я. Райніс писав протягом п'яти років у період свого перебування в італомовному швейцарському місті Лугано, де він разом зі своєю дружиною, поетесою Аспазією прожив 15 років (1906–1920). Ось як сам Я. Райніс згадує про свій задум написати п'єсу: "Початкова думка про "Йосипа" з'явилася 1906 року у Кастаньолі, на високому балконі, з видом на озеро Лугано". Лише 1909 року автор написав перші фрагменти своєї майбутньої п'єси. Згодом І. Райніс зізнався, що багато своїх п'єс він складав не у хронологічному порядку – від початку до кінця, а перш за все намагався створити, говорячи його ж словами, "кризу" чи "верши-

ну”, “бо звідтіля найкраще можна оглянути обидві долини та всілякі виступи”. Отже, у травні 1909 року Я. Райніс написав фрагмент першої дії, тобто частину діалогу Якова та Йосипа, що майже відповідає канонічному тексту. Відтак п’єса пишеться хаотично, фрагментарно, водночас пишуться інші п’єси; переважно це твори на замовлення. Лише 3 липня 1914 року у своєму листі до одного літературного критика автор констатує, що “щойно закінчив “Йосипа”. Хоча друком твір вийшов лише 1925 року разом з його іншими творами. Проте ще 1914 року п’єса була внесена до репертуарного плану Нового Ризького театру, і 7 жовтня дирекція театру надіслала п’єсу до цензури з таким проханням: “Препровождая при сем в 2-х екз. пьесу И. Райниса “Jāzeps un viņa brālī” 4-х действиях на латышском языке, дирекция Нового Рижского театра имеет честь просить разрешить таковую к представлению на сцене”. А вже 12 листопада того ж року дирекція театру отримала офіційне повідомлення про заборону п’єси. Франків “Мойсей” писався не довго: з січня по липень 1905 року, тоді ж він вийшов у Львові окремим накладом автора. Сюжет поєми дало те ж таки, як пише І. Франко, “так зване Мойсеєве П’ятикнижжя”. Сам автор коротко пояснив зміст твору так: “Основною темою поеми я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні... Смерть Мойсея на вершині гори в обличчі бога мотивована тим, що його відіпхнув його власний народ, зневірений його 40-літнім проводом і сумним станом обіцяного краю, який треба було здобувати тяжкими зусиллями...”. А у трагедії “Йосип та його брати” Я. Райніс використав біблійну легенду про доброго та ніжного Йосипа, яка на той час була дуже популярною у світовій літературі та мистецтві. У єврейському юнаку Я. Райніс побачив бунтарський дух та етично яскраву особистість. Відповідно до Біблії, Яків свого наймолодшого сина любив найбільше, тому брати, відчуваючи особливе ставлення до Йосипа, зненавиділи його. Відтак автор у своєму творі намагається знайти відповідь: як діяти, коли людину нестерпно ображають, принижують та знищують. Чи мститися, чи пробачити? Як саме діяти? Тому трагедія “Йосип та його брати” стає для автора процесом пошуків відповіді та істини.

На час написання своїх творів, письменникам виповнилося 50 років, і все своє свідоме життя вони, як Мойсей, так і Йосип, віддали своїм народам. А головною проблемою, яку розглядать автори у творах, є проблема особистості та маси. І проблема ця залишається загальнолюдською й споконвічною.

Йосип – це особистість, брати – це маси. Майже як і в І. Франка, який писав: “Тромада, зложена з тисяч й тисяч людей темних, неосвічених та прибитих недолею, є так само темна й немічна, як і кожний з тих людей одинцем”. Уже на самому початку п’єси, Йосип усвідомлює свою перевагу. Ось як він характеризує своїх братів (читай: маси!):

А як не бачити!
Обличчя обступили лютощі,
Як рану свіжу обліпили мухи.

– Коли спокійні, ну скажім, – під вечір,
Усе ж я бачу, що горить в очах
Як вогник впертий у сірчаній твані,
І дихання гірке мов твані подих¹.

Він виступає проти дурості, лютої братів, він не хоче підкорятися їхнім наказам: "Ножем коли худобу! Радій, коли дереться!". Гордовито звучать його слова: "Від смороду братів і сонце темне". З братами (масами) у Йосипа (особистості) немає нічого спільного:

Обридло в пастухах. Я плугатар! –
І відчуваю ненависть щоденно!
Я б так хотів вже обробляти землю!

На що батько Йосипа, Яків пророкує:

Синочку мій! Тягар важкий сей панський, –
І тим, хто заставляв його тягти!
Вони самі під ним сто раз зігнуться.
Хай буде так: будь паном над братами!

Подібна ж фігурація і у поемі І. Франка. Мойсей вже з самого початку гордовито "підняв голос":

Вчора ви, небожата мої,
Раду радили глупу;...
...Ось підняв голос Мойсей
У розпалі гнівному,
Покотились слова по степу,
Наче розкоти грому.

Його особистість та особливість теж очевидна:

Мов планета блудна, я лечу
В таємничу безодню
І один чую дотик іще –
Дивну руку господню.

"Ми всі слабі є без любові" – у цьому переконані всі герої Я. Райніса, навіть войовничий Іуда. І Йосип добре знає, що ненависть не можна перемогти ненавистю, а лише любов'ю. Він хоче любити братів, цю масу, хоча може це робити лише теоретично, –

Братів я теж люблю усіх разом,
Поділю, – що моє, і допоможу,

¹ Тут і надалі переклад мій. – Ю.С.

Покажу, – що і де, як й що здобути –
Вони ж лише клянуть, цураються –
Штовхають в бруд, нацьковують собак,
Підбурюють волів, говорять грубо.
Чим завинив, що я зробив?

У відповідь маси, устами Іуди радять:

Лиш будь таким як ми. Тебе люблять...

А ні, надумасш інакше дихати, не так як ми, тоді ми тебе мордуватимемо, кида-тимемо, як Йосипа, у яму. Відтак брати готові розірвати Йосипа на шматки тільки за те, що він спромігся виступити супроти одвічних законів, піти проти стократно випробуваного. Може новий закон, що пропонують наші герої, і несе усьому народу велику благодать, але маси це розуміють лиш тоді, коли спасителів розпинають. І саме так поведуться маси стосовно Мойсея.

У Франковій поемі смерть Мойсея на вершині гори перед обличчям Єгови мотивована тим, що його відштовхнув власний народ, розчарований його про-водом. Поема “Мойсей” є алегоричною, адже поет думав про український народ. І справді, у пролозі І. Франко звертається не до євреїв, а до українського народу. Пролог поглиблює зміст твору, надає йому ознак притчі з подвійним сенсом, коли за сюжетом приховується глибший зміст. У Я. Райніса таке ж звернення до свого власного народу менш помітне. Хіба що у випадку, де латвійський народний інстру-мент стає засобом порівняння:

Фортецю я збудую, поле всію,
Як ладан, задимлять мої поля,
Як струни кокле¹, колихнуться стебла,
Братів я нагодую власним хлібом.
В часи всіляких лихоліть земних.

Я. Райніс, як і І. Франко не був релігійним мислителем. Вони розглядають християнство не як церковний культ, а як сферу високих ідеалів. У біблійних істо-ріяx вони шукають архетипи мудрості. Тільки справжній митець, який дійсно розуміє усі складнощі долі пророка у суспільстві, може так яскраво передати усі сумніви обраної людини, на яку покладається тягар відповідальності за долю цілого народу. Йосип, як і Мойсей, відає, що є вагоміші завдання ніж повсякденні роботи та турботи. Усі герої Я. Райніса закликають: “думай лиш про вищі далі!” Серед заплутаних, егоїстичних прагнень людства, тут дійсно відчутна міцна поетова позиція, така собі свідомість вищого життєвого ладу. Ми не маємо права, вважає поет, свавільно розпоряджатися своїм життям, ми несемо відповідальність за кожен крок. Ось як на це реагує поет, –

¹ Кокле – латвійський народний струнно-щипковий інструмент.

Коли б я знав, що тільки
Одне життя,
Я б легко міг ігнорувати
Його щодня;

Я б легко міг сприймати
Його щодня, –
Коли б я знав, що тільки
Одне життя.

Отже герой, як і сам автор, приречений служити вищим законам, а не тим чи іншим нормам. Такою є метафізика Я. Райніса.

Людину обидва поети розглядають як вершину розвитку людства, однак усвідомлюють її приреченість, глибоко задумуючись над вічними проблемами людського буття, складних взаємин зі світом та іншими людьми. Через осмислення трагічності буття людини вони виходять на передчуття тих фатальних катаклізмів ХХ ст., які приведуть до безсилля особистості перед тотальною рутиною. Послугуючись засобами романтичного символізму, вони намагаються зрозуміти квінтесенцію тих людських взаємин і прагнень, що лежать за буденною видимістю.

Література:

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1993.
2. Возняк М. Історія української літератури: В 2 томах. – Львів, 1920. – Т. 1.
3. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
4. Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995.
5. Українка Леся. Збір. творів: У 12 томах. – К., 1977.
6. Hausmanis V. Raiņa dramaturģija. – R., 1973.
7. Mauriņa Z. Daža pamata motīvi Raiņa mākslā. – R., 1928.
8. Ziedonis A. Jāņa Raiņa reliģiskā filozofija. – R., 1994.

Олена Матушек (Харків)

Іван Франко і Генрик Сенкевич

У другій половині ХІХ ст. українська критика ще не була настільки потужною, щоб миттєво реагувати на нові твори сусідніх літератур. Але українські письменники активно читали в оригіналі польські тексти, обговорювали їх у листуванні, відповідали на них у доступний спосіб, наприклад, писали художні тексти на ту ж тему.

Проблему “Франко і польська література” розглядали Г. Вервес [5], Т. Пачовський, В. Мокрий [13], Г. Грабович [3; 4] та ін. Мета нашої роботи: вивчити